

Romfolket – historie og språk

Av Cecilie Cathrin Ruud
Mysen videregående skole

Sammendrag

Denne artikkelen gir en generell oversikt over romfolkets historie og språk. I historiedelen belyser jeg blant annet romfolkets opphav og vandringen som fant sted opp gjennom det europeiske kontinentet fra India. Livet i gettoen, inkludering, utvisning, utdanning og arbeid blant romfolk er andre emner som tas opp her. Jeg ser spesielt på politikken som har vært ført fra norske myndigheter overfor romer i Norge. I delen som omhandler romfolkets språk, romani, redegjør jeg for romanispråkets opphav og slektskapet til andre språk. I tillegg til dette tar jeg for meg hvilke dialektgrupper romani kan deles inn i og sier noe om de rettighetene minoritetsspråk har. I artikkelens siste del nevner jeg noen utgivelser som har blitt gjort på romani eller romanes – betegnelsen på romfolkets språk i Norge. Romanes plass i det norske samfunnet er noe som stadig diskuteres, derfor er det behov for mer kunnskap i forhold til deres historie og språk. Romfolket er en av våre nasjonale minoriteter og det er flere romelever i norsk skole som har romanes som sitt førstespråk.

Nøkkelord: romfolket, diskriminering, minoritetsspråk, romani, romanes

Innledning

Romfolket, eller sigøyerne som de ofte blir kalt av ikke-romer, er Europas største etniske minoritet, og også Europas mest forfulgte folk. Jeg vil i det

følgende bruke betegnelse *rom*, *romer* og *romene* i flertall, for sigøynere (Bokmålsordboka 03.03.12). I Norge er *rom* valgt som den offisielle betegnelsen. Ordet sigøynere er omdiskutert, og for mange romer noe negativt som de vanskelig kan la seg identifisere med overfor andre ikke-romer. *Rom* er romfolkets ord for mann eller menneske. Betegnelsen ”rom” stammer fra det indiske ordet *dom*, som betyr en mann av lav kaste som forsørger seg selv ved å underholde med musikk (Taikon 1967:39). *Rom* brukes på varierende måte, dels i snever forstand om grupper som benytter *rom* som egenbetegnelse, hovedsakelig fra Øst-Europa, og dels i videre forstand om grupper i Vest-Europa som har røtter tilbake til innvandringene til Europa på 1300- og 1400-tallet. Disse bruker ikke *rom* som egenbetegnelse, men heller *sinti*, rom fra mellom-Europa, og *kaale*, rom fra Finland (Store norske leksikon 07.02.10). Internasjonalt er det altså variasjon i forhold til hvilke betegnelser som brukes. I Sverige går gruppene vi i Norge kaller romer og romani, under betegnelse *roma* og *romer*. Romanifolket i Norge er folkegruppen som også omtales som reisende, eller kanskje mest kjent som tatere. Finland har ingen gruppe tilsvarende romanifolket, bare romer, og disse går under betegnelsen *romani*.

I denne artikkelen¹ vil jeg redegjøre for romfolkets historie og språk i korte trekk. Historiedelen tar blant annet for seg romenes møte med Europa og Norge, fra utvandringen fra India fant sted på 1000-tallet og fram til i dag. I språkdelen redegjør jeg blant annet for romanispråkets dialektinndeling. Økt kunnskap om romfolkes historie og språk har høy aktualitet i den pågående debatten som blant annet omhandler romenes plass i det norske samfunnet. Emnet er også relevant fordi det dreier seg en nasjonal minoritet i Norge, og fordi romanes er et språk som romelever i norsk skole har som sitt førstespråk.

Romfolket og romanifolket

I det norske kildematerialet fra 1600–1700-tallet er det vanskelig å skille mellom romfolket og romanifolket. En del historieforskere støtter seg til teorien om at romer og romanifolket har samme opphav, noe som gjerne forklares med språklige studier. Andre forskere mener at gruppene har ulikt opphav, og at likhetene mellom språkene har kommet som et resultat av kulturmøtet gruppene imellom. Det tidlige kildematerialet som har å gjøre med romer og romanifolket, er lover som sier noe om kontroll og regulering av omreisende grupper. Politikken var lik overfor begge folkegruppene.

Styresmaktene gjorde det vanskelig for medlemmene av folkegruppene å livnære seg gjennom tradisjonelle, lovlige næringsveier.

Opprinnelsen til romanifolket i Norge blir forklart ut i fra to teorier i Store norske leksikon (01.05.10), en *innvandringshistorisk* og en *sosialhistorisk* forklaring. Den innvandringshistoriske forklaringen knytter romanifolket til den første innvandringen til Norden av mennesker som tilhørte romfolket. Innvandringen kan bevises med kilder fra 1500-tallet. Disse innvandrerne fikk tilnavnet tater eller tatarer. Etter hvert kom bofaste nordmenn til å gifte seg inn i gruppen, og det ble tilvekst fra andre grupper av omstreifere og utenlandske vandringsfolk, romer og andre, blant annet soldater. Eilert Sundt var den første som la fram den innvandringshistoriske forklaringsmodellen. Han mente at fantefolket eller taterne bestod av to ulike grupper med samme opprinnelse. Sundt skilte mellom storvandring som hadde samme opprinnelse som romene, og småvandring som hadde norsk opprinnelse med noe innblanding fra utenlandske omstreifere. Inn-delingen i de to gruppene ble bygd på gruppenes språk. Storvandringens språk romani lå ifølge Sundt nær romenes språk, mens småvandringenes språk, rodi, hadde fellestrekk med rotvelsk, knyttet til Danmark, som antas å være et hemmelig, konstruert språk. Den sosialhistoriske forklaringen hevder at romanifolket har et rent innenlandsk eller nordisk opphav. De skal være etterkommere av de som ble utstøtt fra bondesamfunnet og tok opp en livsform basert på vandring. Men denne forklaringen legger også vekt på at det må ha vært en del kontakt med romfolket begrunnet med det store innslaget av ord fra romanes i norsk og svensk romani (Store norske leksikon, 01.05.10). Uavhengig av hvilken forklaring en legger til grunn, så har romenes og romanifolkets språk en rekke fellestrekk spesielt på ordnivå, men språkene skiller seg fra hverandre når det kommer til struktur og funksjon. Ca 65 % av ordforrådet i romani er likt romfolkets romanes, og av dette er ca. tre fjerdedeler av indisk opphav. Ordet ”melk” skrives på norsk romani *tud*, på romanes *thud* og på hindi *duth* (Aftenposten, 07.10.07). Ordet ”hest” skrives på norsk romani *græi* og på romanes *gras*. Tallet ”åtte” skrives på norsk romani *òkta* og på romanes *oxtò* (Theil 2009).

Romfolket – antall

Det finnes ingen sikre tall for hvor mange personer som regner seg som rom, noe som vanskeliggjør en sikker tallfesting av antall rom i Norge, Europa og verden. Kildene oppgir ulike tall, der anslagene varierer fra 5–12

millioner på det europeiske kontinentet. Fenger-Grøndahl (2006:11) hevder at det bor ca. 15–18 millioner romer i verden, hvorav 10–12 millioner er bosatt i Europa. I Sverige er det bosatt ca. 20.000–50.000 romer, reisende og kaale. I Finland oppgis ca. 10.000 romer, i Norge ca. 2500–3000 romer og reisende, og i Danmark ca. 1500 romer (op.cit:322). Ethnologue.com viser i sin oversikt at det bor 4500 romer og 6000 reisende i Norge. I Sverige bor det 1590 kaale, 1500 valakiske romer og 25.000 reisende. For Danmark oppgis det ikke noen tall for romer eller romani. Arbeids- og inkluderingsdepartementet hevder at det er ca. 700 norske romer med norsk statsborgerskap i Norge (2009). Store norske leksikon (07.02.10) viser til at det finnes et sted mellom 5–12 millioner romer i verden, hvorav Øst-Europa skal ha den største konsentrasjonen, der det i Romania anslås å bo ca. en million romer. I Amerika regner en med at det bor over to millioner romer, og i Norge er det ca. 300–400 romer med norsk statsborgerskap. Amnesty Internasjonal hevder at det finnes 10 millioner romer i verden, og at 80 % av disse er bosatt i Europa (25.10.07).

Status som nasjonal minoritet

Romene har anerkjennelse som nasjonal minoritet i flere europeiske land, blant annet i Spania, Ungarn og Makedonia. I Norden er romene regnet som nasjonal minoritet i både Sverige, Finland og Norge, men ikke i Danmark. Fenger-Grøndahl (2006: 330) viser til kritikken Danmark har fått fra Europarådets ministerkomite og ECRI, Den europeiske kommisjon mot rasisme og intoleranse, for at de ikke har anerkjent grønlendere, færøyinge og romer som nasjonale minoriteter. Den danske regjeringen avviser kritikken og hevder at alle romene i Danmark enten er flyktninger eller immigranter, og derfor ikke kan betraktes som et historisk nasjonalt mindretall med røtter til Danmark.

I Norge har romanifolket, kvener, skogfinner og jøder, i tillegg til romer, status som nasjonale minoriteter. Anerkjennelsen som nasjonal minoritet kommer delvis som oppreisning for tidligere assimileringsspress, overgrep og diskriminering. Minoritetene kan dokumentere minst 100 års tilknytning til riket, og faller inn under den europeiske rammekonvensjonen om vern av nasjonale minoriteter, som ble ratifisert av Norge i 1998 (Svendsen 2009: 34). En nasjonal minoritet defineres i St.meld. 15 (2000–2001) som ”(e)tnisk, religiøs og/eller språklig minoritet med langvarig tilknytning til landet”. Stortingsmeldingen redegjør også for hvilke rettigheter stor-

samfunnet forplikter seg til å opprettholde overfor de nasjonale minoritetene. Det fastslås her at alle uansett bakgrunn har like rettigheter, plikt til å delta i samfunnet og rett til å kunne bruke sine ressurser. Retten til å skape egen identitet og til å bestemme selv om en ønsker å bli behandlet som tilhørende en nasjonal minoritet eller ikke, fremkommer også. Storsamfunnet skal ha som politisk mål å legge til rette for gode oppvekstvilkår for barna og arbeide for at det blir likestilling mellom kjønnene. Medlemmene av de nasjonale minoritetene skal bli likestilt med medlemmene av storsamfunnet, både formelt og i praksis. FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, artikkel 27 (vedtatt 16.12.66 og ratifisert av Norge 13.09.72) slår fast at

I de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt eget språk.

Den europeiske pakta for vern av regions- og minoritetsspråk (vedtatt av Europarådet i 1992 og ratifisert av Norge 10. november 1993) forplikter landene å sette i verk særskilte tiltak for å verne og styrke minoritetsspråk. Det skal blant annet legges til rette for undervisning og læring av minoritetsspråk og forskning og studier om minoritetsspråk. Landene er også forpliktet til å ta hensyn til ønsker og behov uttrykt av språkbrukerne når det kommer til utforming og gjennomføring av politikk som har å gjøre med minoritetsspråk.

Hilde Lidén (2005:7) hevder i en rapport om barn og unge i nasjonale minoriteter at personene som tilskriver seg medlemskap i de ulike nasjonale minoritetene i Norden, lever under svært forskjellige vilkår. De fleste er godt integrert med få konflikter overfor majoritetssamfunnet. Men det finnes også minoritetsgrupper som fortsatt lever med en marginalisert tilpassning og rasistiske holdninger fra majoritetssamfunnet. Assimileringspresset de har levd under i lang tid, kan ha ført til at minoritetstradisjoner og minoritetsspråk er i ferd med å forsvinne. Lidén (2005: 34) hevder at romfolket er den minoritetsgruppen som er minst integrert av de nasjonale minoritetsgruppene i Norden.

Indisk opphav

Den første dokumentasjonen (St.meld. 15 2000–2001) om at det fantes romer

i Norden, er fra 1505, da en gruppe meldte seg for kong Hans av Danmark-Norge. I Stockholm dukket en annen omreisende gruppe opp i 1512. Gruppen ble nedtegnet som ”tattare” i Stockholms ”tenkebok” (loc.cit).

Romene kommer opprinnelig fra India. Det hersker noe uenighet om *når* og *hvorfor* romene valgte å migrere fra sitt moderland. Tidspunktet for utvandringen skal ifølge Fenger-Grøndahl (2006: 22) ha vært en gang i perioden mellom år 500 og 1000 e. Kr. grunnet krig og invasjoner. En teori går ut på at romene skal ha blitt ansatt som smeder, hestepassere, musikere og kurvmakere for en stor hinduistisk hær som kjempet mot de innvandrende muslimske ghasnavider². Den hinduistiske hæren med sine ansatte vandret fra India vestover gjennom dagens Iran og Tyrkia til de nådde Europa (loc.cit). Historiske kilder fra ca. 1050 forteller om gjøglere, musikanter og slangetemmere i Konstantinopel. Menneskene vi hører om i disse historiske kildene, er trolig forfedrene til dagens romer. Disse søkte til det bysantiske riket for å finne arbeid (loc.cit). I 1322 skrev en munk på den greske øya Kreta om en gruppe tilreisende håndverkere. Munken skrev at folket sjelden ble på samme sted i mer enn 30 dager om gangen og flyttet fra leirplass til leirplass med sine små, sorte telt (op.cit:23). Beskrivelsen kan passe med romer som var på vandring og forflyttet seg dit de kunne finne arbeid.

Romene kom først til Balkan på 1200-tallet. Deler av romfolket slo seg ned her, mens andre fortsatte vandringen videre til Sentral- og Vest-Europa. Fra begynnelsen av 1300-tallet fantes mindre grupper av romer i store deler av Europa (Fenger-Grøndahl 2006: 23).

Figur 1: Romenes vei fra India til Europa

Sentral India→Nordvest India (før 250 f.Kr)→Persia (før 300 f.Kr-1300 e.Kr)→Midt Asia (400-1200 tallet)→Balkan (1100-1300 tallet)→Hellas (1300-tallet)→Moldova (100-1300-tallet)→**Den første europeiske migrasjonsperioden** (øvrige Europa 1300–1400-tallet) Tyskland(1407), Frankrike (1419), Nederland (1420), Italia (1422), Spania (1425), Russland (1501), Polen-Litauen (1501), Skottland (1505), Danmark (1505), England (1514), Estland (1533), Sverige (1512), Norge (1540), Finland (1584)→**Den andre europeiske migrasjonsperioden** (øvrige Europa fra midten av 1800-tallet)³

(Fraurud og Hyltenstam 1999:272)

I dag blir romer av flere forbundet med et nomadisk folk som med jevne mellomrom forflytter seg fra sted til sted. Norske romer kan ses på som semi-nomadiske siden flere reiser på markeder og livnærer seg av handel. Salg av skinnprodukter og/eller tilbud om å bli spådd er vanlige inntektskilder for flere romer i sommerhalvåret. Vedlikeholdelse av de sosiale nettverkene og familiesamhørigheten, leting etter passende ektefeller og det å delta i religiøse sammenkomster/ menigheter er også viktige mål med den årlige reisen. "We get sick if we stay too long in the house", er en uttalelse fra en av Gjerdes rominformanter (1994:5) som på mange måter oppsummerer romenes reiselyst og seminomadiske tilværelse. Gjerde (1996:2) hevder i sin undersøkelse av romene i Norge at mange har faste bopeler hvor de bor om vinteren, men at de flytter ofte. I noen tilfeller blir de kastet ut fordi det er klage om husbråk fra naboer, eller på grunn av manglende betalt husleie.

Romfolket – møtet med Europa

Møtet mellom romene og de ulike majoritetssamfunnene i Europa har på mange måter vært vanskelig for romfolk. Diskriminering, marginalisering, forfølgelse og mistenkeliggjøring har vært vanlig helt fram til i dag, og selv i dag viser det seg at deler av majoritetsbefolkningen ulike steder i Europa er negativt innstilt og fordomsfulle når det kommer til romer. I for eksempel Tsjekkia viser en meningsmåling at 80 % av alle tsjekkere er negative til å ha en rom som nabo (Fenger-Grøndahl 2006:204). Romene blir oppfattet som skitne, støyende og tyvaktige. En rapport fra Open Society Institute (loc.cit) viser at mange tsjekkere ser heller at romer isoleres i skoler for mentalt handicappede enn at de skal integreres med andre tsjekkiske barn på "vanlige" skoler. Voksne romer bør, ifølge flere tsjekkere i undersøkelsen, henvises til lavtlønnet og ufaglært arbeid. Uttalelsene fra denne undersøkelsen kan fortelle oss noe om den negativiteten som råder overfor romfolket.

Romene ble oppfattet som fremmede i Europa, noe de trolig også følte seg flere steder. Deres opprinnelse var lenge mystisk og vagt forklart både av romfolket selv og andre. Enkelte romer hevdet at de kom fra Egypt eller Lille-Egypt. Få europeere var klar over at Lille-Egypt var et område knyttet til Hellas-Tyrkia og ikke hadde noe med Egypt å gjøre. Romene ble også flere steder regnet som egyptiske innvandrere, noe som smittet av på de ord som europeerne brukte for å betegne en rom. Ordet "gypsy" på engelsk er

en forkortelse for ”egypter”, noe som ikke stemmer med romenes virkelige opprinnelse, men har gjennom mye bruk blitt et alminnelig uttrykk for en rom i den engelskspråklige verden.

I Romania ble romene holdt som slaver i nesten 500 år, og dette var landet i Europa der slaveriet var mest omfattende og systematisert. Da slaveriet opphørte, ble det gjort lite eller ingenting for å integrere romene. Holdningen om at romer var annenrangs borgere og derfor annenrangs mennesker, ser ut til å ha fulgt romfolket, også etter slaveriets slutt. I 1864, da slaveriet opphørte, vandret mange av de tidligere slavene videre ut til Sentral- og Vest-Europa, noe som omtales som den andre innvandringsbølgen til Sentral- og Vest-Europa.

Vi kan altså snakke om to tidsadskilte innvandringsbølger av romer inn til Sentral- og Vest-Europa, en på 1200–1400-tallet og en i løpet av 1800-tallet. I løpet av reisen fra India til Europa utviklet de vandrende seg til et eget folk, med felles språk, tradisjoner og identitet. Fenger-Grøndahl hevder at romene først ble dannet som folk da de hadde forlatt India (2006:22). Romfolk ble holdt som slaver også i England, Spania, Russland og i britiske og portugisiske kolonier. I England skulle alle romer brennmerkes med en V på brystet og holdes som slaver i en periode på to år. På 1500-tallet utviste den tysk-romerske keiseren Maximilian 2. alle romer fra riket fordi det var mistanke om at noen romfolk skulle ha utøvd trolldomskunst og bortført barn. Drap på en rom ble ikke ansett som en straffbar handling under Maximilian 2.’s styre (Fenger-Grøndahl, 2006:143ff.). I 1661 oppfordret Sachens kurfyrste alle borgere til å organisere ”sigøysterjakter”. Romene i Sverige ble også mistenkt for å ha utført trolldomskunst, og det er sannsynlig at en del av de kvinnelige romene ble brent som hekser på 1600-tallet i Sverige og andre steder i Europa. På 1800-tallet ble det framsatt en vitenskapelig teori om at romene tilhørte en lavtstående kaste.

Romene ble utsatt for institusjonalisert rasisme i 1920-30 årene i Tyskland. I 1920 ble alle som tilhørte romgruppen, formelt nektet adgang til offentlige parker og svømmebasseng, og i 1927 måtte alle romer ha med seg et spesielt id-kort med fingeravtrykk og foto til enhver tid. Forfølgelsen av romene ble trappet opp med Hitlers maktovertakelse i 1933, og med Nürnberglovene i 1935 ble både jøder og romer fratatt sine borgerrettigheter fordi de ifølge nazistenes teorier ikke tilhørte gruppen av rene arier. Seksuell kontakt mellom en arier og en ikke-ariere ble også forbudt.

Under 2. verdenskrig ble romene utsatt for tvangsarbeid, tvangssterilisering, massedepotasjon og massehenrettelse. Ca 500.000 romer ble

drept som følge av sin etnisitet, og i sigøynerleiren i Auschwitz-Birkenau døde 20.000 i løpet av krigen. Natten mellom 2. og 3. august 1944 ble 2897 romer henrettet i gasskamre i Auschwitz-Birkenau. De fleste av romkvinnene i fangeleiren i Ravensbruck ble tvangssterilisert. Den nazistiske ideologien slo fast at romfolket var rasemessig underlegent. Jødene fikk en offentlig anerkjennelse om at det hadde funnet sted folkemord på jøder under 2. verdenskrig, i 1949. Først i 1982 fikk romene en tilsvarende offisiell anerkjennelse. Tvangsarbeidere, deporterte og de som var flyktninger under krigen, har rett til erstatning fra FN for sine lidelser.

I Danmark ble det i 1875 offentliggjort en fremmedlov som forbød utenlandske tatere, musikanter, dyrete mmere og lignende å oppholde seg i landet dersom de ønsket å reise rundt og utøve sitt fag. Denne loven gjaldt fram til 1953 da en ny og mindre restriktiv fremmedlov ble vedtatt (Fenger-Grøndahl 2006:331). På midten av 1900-tallet ble romene sett på som den innvandringsgruppen som var nederst på rangstigen i Sverige. Deres nomadetilværelse ble betraktet som en trussel mot ”den svenske måten å leve på”. Bjørn Horgby beskriver at ”(z)igenarna oppfattades inte bara som tjuvaktiga og nomadiserande, utan även som ett ”naturfolk”-bemärkelsen ”natur” som motsats til ”kultur” ” (Horgby 1998:156). ”Naturfolk” er her forstått som noe negativt.

Under kommunismen ble enhver form for romkultur forbudt i de øst-europeiske statene, og i løpet av 1990-årenes kriger på Balkan ble romer utsatt for forfølgelse og mistenkeliggjøring. En del av gettoene i Tsjekkia og Slovakia ble skapt under kommunismen. Kommunistene hadde en politikk som gikk ut på å spre romfolket, slik at de ikke utgjorde mer enn 5 % av den samlede befolkningen på det aktuelle stedet. Etter hvert ble denne spredningspolitikken gitt opp, og romer ble i stedet flyttet til områder der det var behov for arbeidskraft i industrien. Dermed ble mange av de romene som bodde i den slovakiske delen av republikken Tsjekkoslovakia, flyttet til Tsjekkia for å arbeide på fabrikker. Etter murens fall ble mange romer arbeidsløse, og romkvarterene ble forvandlet til gettoer med høy arbeidsledighet.

Gettoliv

Flere steder i Europa er romer bosatt i egne gettoer hvor fattigdom og arbeidsløshet setter dagsorden. I Sør- og Sentral-Europa er gettolivet spesielt vanlig for mange romer. Av en FN-rapport fra 2005 (Fenger-Grøndahl 2006)

kommer det fram at selv om mange øst- og sentraleuropeiske land har et relativt høyt BNP, så hersker det store levestandardforskjeller mellom de ulike sosiale lagene i samfunnet. I land som Romania, Bulgaria, Tsjekkia og Slovakia er det mange mennesker som lever under FNs fattigdomsgrense for utviklede land, under fire dollar om dagen.

Gettoene er preget av generelt dårlige boforhold, og 68 % av alle romene som bor i gettoer, lever uten innlagt vann og elektrisitet. Mange gettoer kan ses på som isolerte landsbysamfunn eller egne kvartaler i større byer. Over 80 % av gettoene har ikke kloakksystem, nesten 60 % har ikke tilgang til gass, og over 35 % har ikke rent vann. En av ti gettoer mangler elektrisitet.

I tiden etter Berlinmurens fall har det i Øst-Europa oppstått nye gettoer der boligløse romer har blitt plassert av myndighetene i særlige områder. Det finnes liknende gettoer også i Vest-Europa. I Spania lever 10–20 % av landets romer i gettoer eller slumområder. I Hellas og Italia har romfolket blitt kastet ut av sine leiligheter uten at myndighetene har gitt dem andre boligtilbud. Før OL i Athen i 2004 ble hele kvartalet som romer bodde i, ryddet, antakelig for å gjøre plass til sportsfasiliteter, men flere menneskerettighetsorganisasjoner hevder at det heller var en anledning til å fjerne det upopulære romkvartalet. Noe liknende skjedde både før OL i Mexico i 1968 og før OL i Berlin i 1936, hvor nazistene fjernet alle romene fra sentrum og samlet dem i en leir langt unna. Isoleringen av romfolk er med på å hindre integrering, noe som igjen skaper frykt og fordommer hos majoritetsbefolkningen.

Norske romfolk

Romene ble i perioder utsatt for hard politikk i Norge. Tiltak som utestegning fra riket, forfølgning og forsøk på utrydning ble gjennomført. Det ble født forholdsvis mange romer i Norge i 1890-årene. Disse hadde norsk statsborgerskap og skaffet seg norsk pass. Fra 1924 ble passene ikke lenger ansett som godkjent av Justisdepartementet.

I mellomkrigstida kunne en finne tilfeller av at norske kommunestyrer voterte over forslag om forfølgning og skyting av "omstreifere" i bygda. I fremmedloven av 1927 nevnes det eksplisitt at romfolk og andre utenlandske omstreifere ikke hadde adgang til Norge, denne loven ble opphevet først i 1956. På slutten av 1920-tallet reiste flere norske romer til Frankrike og Belgia. Årsaken til dette var trolig de norske myndigheters økte mistro

og forsøk på kontroll, og at romene fryktet at de skulle bli fratatt barna sine, slik romanifolket opplevde.

I 1950-årene søkte en del av de romene som hadde overlevd krigen, om å få komme tilbake til Norge, men disse fikk avslag. Etter avisoppslag og press fra politisk hold ble vedtakene gjort om, og familiene fikk returnere som norske statsborgere.

I 1960-årene ble det økt mediefokus på uverdige levekår blant romer i Oslo. Dette førte til politiske initiativ, og forslaget om å plassere romfolk på arbeidskolonien Svanviken kom opp. Organisasjonen ”Norsk misjon blant hjemløse” gjennomførte på 1960–70-tallet kulturell avprogrammering og assimilering av romer. Gjennom systematisk fjerning av rombarn fra sine biologiske foreldre eller bortføring av hele familier til arbeidskolonien Svanviken skulle en forhindre at romkulturen overlevde. I arbeidskolonien var romanes og alle andre uttrykk for romkultur forbudt, og familiene fikk først flytte fra arbeidskolonien når de hadde lovet å bosette seg permanent og avbryte forbindelsen med sin slekt.

I løpet av 1970–80-årene gjennomførte den norske staten og Oslo kommune en rekke tiltak mot problemene innad i den norske romgruppa. På begynnelsen av 1970-tallet satte media igjen fokus på marginalisering og dårlige levekår for romene, noe som førte til at Sosialdepartementet fremmet St. meld. nr. 37 (1972–73) *Om tiltak for de norske sigøynere*. I denne meldingen blir ansvaret for å sikre romenes levevilkår delt mellom Oslo kommune og Sosialdepartementet. Sosialdepartementet ansatte en egen sigøynerkonsulent og opprettet Avdeling for sigøynersaker. Sigøynerkontoret ble opprettet for å koordinere alle tjenester overfor romer. Opprettelsen av egen barnehage og fritidsklubb for barn og unge med rombakgrunn var også tiltak som ble iverksatt for å forbedre forholdene til norske romer. Alle tiltakene ble avvirket i begynnelsen av 1990-årene begrunnet med at de var for kostbare, og at en fra politisk hold mente at de ikke var vellykket.

I 1998 bad den norske regjeringen offisielt om unnskyldning for de overgrep som staten hadde utsatt romfolket for til midten av 1900-tallet. Romene som hadde blitt utsatt for tvangssterilisering, kriminalisering av sin livsform eller tvunget til arbeid på Svanviken, kunne søke om erstatning. Stortinget opprettet også et fond som skal fungere som en kollektiv oppreisning for romene.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet ferdiggjorde i 2009 en handlingsplan for å bedre levevilkårene for rom i Oslo. Hovedmålsetningene her er at

norske rom skal leve sine liv i Norge som norske borgere i egnede boliger, med inntekt fra egen arbeidsvirksomhet og med normal tilgang til velferdsstatens ordninger og tilbud, for eksempel innenfor helse og utdanning.

”Egnede boliger, inntekt fra egen arbeidsvirksomhet og normal tilgang til velferdsstatens ordninger og tilbud” kan tolkes som en rekke av tiltak som skulle iverksettes overfor romfolket for at de skulle få bedre levevilkår i tillegg til å bli bedre integrert.

Prosjektet ”En plass i samfunnet – også for meg?” er et annet tiltak rettet mot norske romer, ment for å forbedre livssituasjonen deres i det norske samfunnet, organisert av SEIF. SEIF (Selvhjelp for innvandrere og flyktninger) er en frivillig organisasjon i Norge, opprettet i 1986, som har som målsetning å hjelpe nye borgere til å finne fram i det norske samfunnet, slik at de kan tilegne seg nok informasjon til å løse egne problemer. Organisasjonen har satt en rekke målsetninger for prosjektet *En plass i samfunnet- også for meg?*, blant annet bekjempelse av analfabetisme både blant barn og voksne, arbeid mot arrangerte ekteskap mellom mindreårige, arbeid mot at barn føder barn, arbeid for å bedre kvinnes livssituasjon og stilling i rommiljøet, arbeid mot diskriminering, forbedring av bosituasjonen til romfolket, arbeid for å opprette et eget kulturhus for romfolket i Oslo, arbeid for romungdoms behov og rettigheter og driften av et kontor som skal gi informasjon, råd og bistand til romene, med spesielt fokus på kvinner, barn og ungdom.

Inkludering og utvisning

Blant de nordiske landene er det Finland som har den lengste tradisjonen for å integrere rombefolkningen i sin politikkutforming. I 1956 ble *Delegasjon for romanisaker* opprettet som et samarbeidsorgan mellom finske romani og myndighetene. Siden 2004 har det vært egne romanikonsulenter på lokalt/regionalt nivå. Et nasjonalt organ for utdanning som skal sikre tilbud om utdanning og om kvalifisering av romani til stillinger som konsulenter eller i skole/barnehage, ble opprettet i 1994. Siden 1997 har det også vært et eget organ for romanispråk (Lidén, 2005: 35). Finsk radio har siden 1995 sendt ukentlige nyheter på romani, og i 1999 ble det lovfestet at det statlige tv er forpliktet til å sende programmer på romanis eget språk jevnlig (Fenger-Grøndahl, 2006: 329). Selv om de finske myndighetene har

hatt en aktiv politikk i forhold til å sikre kulturelle- og språklige rettigheter, opplever fortsatt de finske romani å bli diskriminert på bolig- og arbeidsmarkedet og på andre offentlige arenaer.

Utvisning og forfølgelse er noe romfolk også kan bli møtt med i dag. Sommeren 2010 ble mer enn 1000 romfolk utvist fra Frankrike av myndighetene i landet. EUs justiskommissær Viviane Reding mente at Frankrikes utvisning av romer var en skam og trolig et brudd på EUs regler om fri bevegelse (Aftenposten 14.09.10). Reding mente at diskriminering på bakgrunn av etnisitet eller rase ikke har noe å gjøre på det europeiske kontinentet. De utviste romene ble hovedsakelig sendt til Romania og Bulgaria. Utvisningen var et ledd i en tøffere linje fra den franske presidenten Nicolas Sarkozy. Begrunnelsen for utsendelsen var at romfolk ikke hadde fått seg arbeid etter tre måneders opphold. Sarkozy mente at romleirene var en plass for prostitusjon og utnyttelse av barn, og pakket derfor ned leirene og utviste romer fra Frankrike. Franske myndigheter mente at utvisningen ikke ble gjort på bakgrunn av etnisitet eller rase. FNs høykommissær for menneskerettigheter, Navi Pillay, gikk også ut mot Frankrikes rompolitikk og hevdet at landets behandling av romfolk skapte økte fordommer mot et folk som allerede var marginalisert.

TV2-nyhetene viste et innslag (29.09.10) der EU gav Frankrike et ultimatum om å rette seg etter EUs regler, ellers ville EU-kommisjonen gå til sak. Frankrike fikk frist til 15.10.10 på å etterkomme direktivet om fri bevegelse mellom EU-landene, ellers kunne saken havne hos EU-domstolen. Dersom Frankrike ble dømt for brudd på EU-reglementet, risikerte de å få bøter, noe som ville være et ydmykende nederlag for den franske regjeringen, noe kilder fra EU-kommisjonen hevdet (Aftenposten 14.09.2010).

Høynivågruppen i Europarådet hadde et møte 20.10.10 etter initiativ fra generalsekretær, Torbjørn Jagland, og kom til enighet om en erklæring for å forbedre situasjonen for Europas rombefolkning (NRK nyheter 20.10.10). Gruppen kom til enighet om en deklarasjon som stadfestet hvilke forpliktelser alle land har i henhold til inngåtte konvensjoner. Høynivågruppen består av representanter fra medlemslandene i Europarådet, EU-kommisjonen og Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD). Det skulle blant annet opprettes en gruppe med opp til 1400 personer som skal være et bindeledd mellom romfolket og lokale myndigheter innen skole- og helsesektoren. 100 advokater skal også læres opp av Europarådet for å bistå romer. Jagland mente at de europeiske landene ikke overholdt sine

forpliktelser overfor romfolk, noe som er bakgrunnen for høynivåmøtet. Europarådet ville også iverksette en overåkmingsmekanisme som skulle sjekke at landene følger sine forpliktelser.

Søndagsmagasinet på Nrk nyheter viste 15.01.12 et innslag som omhandlet det høyreekstreme politiske partiet Jobbik som er representert i det ungarske parlamentet. En av hovedsakene til Jobbik er arbeidet mot kriminalitet og latskap blant romfolk. Jobbik ønsker å sende rombarn på internatskoler for å fjerne dem fra miljøene sine. Innslaget redegjør for hvordan rombefolkningen i den ungarske byen Gyongyospata ble terrorisert i en tremåneders periode i 2011. Jobbik er det politiske partiet som har størst oppslutning i byen. Rombefolkningen ble her systematisk bøtelagt for bagateller. En romjente ble blant annet ilagt bot for å holde en pinne, der pinnen ble ansett som et våpen. Jentas mor måtte stå ansvarlig for å dekke boten.

Utdanning og arbeid

I dag er det et generelt lavt utdanningsnivå og høy grad av arbeidsledighet blant mange romer. I for eksempel Slovakia lever halvparten av totalt 320.000 romer i gettoer med en arbeidsløshet på over 85 %. Mange av rombarna i de slovakiske og tsjekkiske gettoene går ikke på skole, eller de er innskrevet i skoler for mentalt handicappede. I Norge ser vi at det er få norske romer som har formell utdanning utover grunnskolenivå. SEIF hevder at kun en jente i Norge med to romforeldre har fullført videregående skole (2009). Magasinet Minerva hevder i en redaksjonsblogg datert 27.09.10 at det var i 2004 at den første norske jenta fra romfolket fullførte videregående skole. Jenta ble utsatt for kritikk fra sitt eget miljø for å tilnærme seg det norske samfunnet i for stor grad. Redaksjonsbloggen hevder at holdningene jenta ble møtt med fra sitt eget miljø, må ses på som et resultat av en diskriminering romfolket er vant til. Mange romer opplever at selv med godkjent utdanning så kan det være vanskelig å få adgang til arbeidsmarkedet. Den etniske rombakgrunnen blir på mange måter en barriere for utdanning. Utdanning er ikke vanlig blant romfolk og blir sett på som et brudd på tradisjonen om å opprettholde en sterk familietradisjon. Romjenter blir ofte tatt ut av skolen i 12–13 års-alderen begrunnet med at foreldrene vil skjerme dem fra påvirkning fra jevnaldrende. Romforeldrene ønsker ikke at romdøtrene skal la seg påvirke av andre norske jenter når det kommer til den økte interessen for det motsatte kjønn, som ofte begynner i

pubertetsalderen. I flere romfamilier blir det ansett som skamfullt for familien dersom familiens datter viser for stor interesse for gutter før hun er gift. Å bevare en endogen giftemålskultur er et mål innad i flere romfamilier, noe som bidrar til at romjentes kontakt med gutter utenfor rom-miljøet er noe som ses på med kritiske øyne fra romforeldrenes side.

Flere norske romer lever på uføretrygd og andre sosiale ytelser. Det daglige livet sentreres rundt hendelser innen storfamilien. Lidèn (2005: 52) viser til resultatene fra en rekke rapporter og studier som har blitt gjort i forhold til romer i de nordiske landene der det kommer fram at utdanning blir oppfattet som en metode for assimilering som er bestemt av majoritetsbefolkningens ønsker og behov. I en rapport fra Norge om romforeldres holdninger til barnas skolegang (Gjerde 1996) kommer det fram en bekymring fra foreldrene som betrakter skolen som utrygg fordi deres barn lett kan bli utsatt for vold, diskriminering og manglende respekt for deres bakgrunn. Rapporter som bekrefter denne oppfatningen, finnes også i Sverige (se blant annet Skoleverket 1999). Forslaget om ansettelse av personer med minoritetsbakgrunn som et tiltak for å minske denne utryggheten blir nevnt av en mor

... det skulle göra en stor skilnad om det fanst utbildade zigenkska lärare. Då skulle barnene få utbilding i vårt språk och de skulle känna sig tryggare i skolan. Föräldrarna skulle också bli tryggare för de skulle veta at det fanns en person på skolan som förstod våra barn.
(Teresa, i Lundgren 1999:62)

I Norge har det vært gitt ulike skoletilbud til romer opp igjennom historien. På 1970-tallet forsøkte lærerne å holde skole i en campingvogn og reiste etter familiene i sommerhalvåret (Schütler 1978). På 1980-tallet var det egne romklasser på flere skoler, og i 1990 gikk enkelte romer i ordinære klasser. Disse hadde stort sett gått i rombarnehage og tilhørte familier som vektla utdanning. I 1992 ble den siste romklassen avsluttet. Dårlig oppmøte på skolen blant rombarn er et fenomen som gjelder overalt, der Norge ikke er noe unntak (Gjerde 1996:14). Det har også vært forsøk med nettbasert undervisning, slik at elevene kan følge undervisningen også når de er på reise. Rektor Nicolai Aas ved Høyenhall skole uttalte til Aftenposten 30.08.05 at han var villig til å tøye de formelle reglene litt for å kunne beholde kontakten med to rombarn, Antonio og Escada, som fulgte med foreldrene sine på reise fra oktober til mai, men som kunne følge undervisningen på læringsplattformen classfrontier.

Tradisjoner innad i rommiljøet er viktige, og flere steder fører den sterke fastholdelsen av egne tradisjoner til at romer lever nokså isolert fra majoritetssamfunnet. I for eksempel landsbyen Ciurea i Romania har innbyggerne med rombakgrunn mulighet for å leve et isolert liv fra majoritetssamfunnet. Her går romjentene på egne landsbyskoler fram til 5. klasse. Når jentene kommer i puberteten, blir de forlovet og gift. Guttene går på skolen til og med 7. eller 8. klasse, så blir de gift og skal forsørge sin kone og etter hvert sine barn med inntekter fra sin "business", som blant mange rom er kjøp og salg av bruktbiler (Fenger-Grøndahl 2006: 60). Det å være rom er blant mange romer forstått som å gi sterkere tilhørighet til mikrosamfunnet (familie og lokalsamfunn) enn makrosamfunnet (staten). Mange føler seg splittet mellom familien og majoritetssamfunnet på grunn av vektleggingen av ulike verdier. Det å ha en stor familie er verdifullt for romer. Flere foreldre til rombarn er også skeptiske eller har mistillit til majoritetssamfunnet, og spesielt til myndigheter som for eksempel skolevesenet og helsevesenet. Disse holdningene overfor majoritetssamfunnet overføres lett til barna. Majoritetsbefolkningens behandling av romene opp igjennom historien kan ha ført til at romer har opparbeidet en form for myndighetsskrekk.

Skepsisen mot skole og utdanning har ført til at analfabetisme er et vanlig problem blant romer. Flere mener at gode forbilder blant romer for nytten av å ta utdanning ut over grunnskolen, kan bidra til å få unge til å gå nye veier. Den høye arbeidsløsheten blant voksne romer bidrar til at foreldrene ikke blir forbilder for barna sine. Vi kan også se en generell forverring av skolekunnskapene til de yngste romene. Under 5 % av rombarn fortsetter i utdanningssystemet etter puberteten. Fenger-Grøndahl (2006:73) viser til en rapport fra Verdensbanken der det kommer frem at analfabetisme er vanlig for nesten 60 % av de rumenske romakvinner og for over 40 % av de rumenske romamennene. Den høye prosenten analfabetisme hos kvinnene kan forklares med at det er vanlig blant romer at jentene blir giftet bort før de er ferdige med grunnskolen, eller at de blir tatt tidlig ut av skolen for å hjelpe til med huslige plikter hjemme.

Benedikte Nes viser i sin hovedoppgave *Biblioteket og de nasjonale minoritetene rom og romanifolket* (2009) at gruppene (romer og romani) har en oppfatning om at biblioteket er lite relevant for dem fordi det assosieres med boklig kultur og akademisk kunnskap. For romfolket er bibliotek ansett som et ikke-ord. Nes viser også ut ifra informantenes uttalelser at biblioteket likevel ikke blir betraktet med like stor skepsis som skole og andre offentlige tilbud.

Vi kan også se at rombarn blir møtt med negative holdninger i skolen. Antropologen Delia Grigore, en romkvinne med universitetsutdanning, beskriver i et essay at rombarn blir oppfattet som potensielle drop-outs av lærerne (Fenger-Grøndahl 2006: 72). Barnas etniske bakgrunn blir sett på som det som forhindrer barna i å ta en god utdanning. Gheorghe Sarau, som har arbeidet med romani i undervisningssystemet i Romania, hevder at tilbudet om morsmålsundervisning i romani blir brukt som en unnskyldning for å isolere rombarn fra de andre elevene (loc.cit). Romkvinner fra Ciurea i Romania forteller at krav om å endre klesstil for å kunne gå på den lokale skolen, var noe av det som bidro til at foreldrene nektet å sende barna sine til skolen og i stedet bygde en egen skole (loc.cit). Disse eksemplene viser at barrieren knyttet til utdanning er skapt både innad i rommiljø og utenfor fra storsamfunnet.

Romer som velger å satse på utdanning og arbeid har som allerede nevnt vanskelig for å komme inn på arbeidsmarkedet, nettopp på grunn av sin etnisitet. En rapport om diskriminering av romfolk, fremsatt av den svenske ombudsmannen mot diskriminering i 2004 (Fenger-Grøndahl 2006:345), viser at 50 % av alle romene i Sverige velger å skjule sin etniske bakgrunn når de er i kontakt med skole eller arbeidsformidling. På tross av dette er det også en del romer i Sverige som har avsluttet utdanning, er i jobb eller er godt integrert i samfunnet på andre måter (Lidén, 2005: 35). SEIF viser i en rapport fra 2009 med navnet *En plass i samfunnet – også for meg* at livet som marginaliserte, analfabeter og uføretrygdete har store konsekvenser for den enkelte. Flere av kvinnene i rommiljøet har psykosomatiske plager, ofte med et stort forbruk av piller. Blant de unge er narkotika- og rusmiddelbruk et økende problem (2009).

Språket – romani

Romani (fellesbetegnelse for romfolkets språk) stammer fra gammelromani som tilhører de indoariske språkene. Romer som snakket gammelromani, kom til Balkan fra Lille-Asia på 1100–1300-tallet, muligens noe tidligere, der forfedrene deres hadde utvandret fra Nordvest-India. Gammelromani har en rekke indoariske arveord. Arveord er de eldste ordene i et språk, de ordene som ikke er lånt fra andre språk, men som har vært en del av språkets ordtilfang fra de eldste tider. De indoariske arveordene i gammelromani hører også til kjerneordtilfanget, som er mye brukte ord som viser til ting,

handlinger og egenskaper som står sentralt i menneskelivet. Kjerneordtilfanget har holdt seg godt i alle romanimål og viser klart at gammelromani var et indoarisk språk. Andre indoariske språk er gujarati, panjabi, bengali, hindu og urdu. De indoariske språkene utgjør sammen med de iranske språkene den indoiranske språkgrenen av den indoeuropeiske språkslekten (Theil 2009).

Romani har tatt opp i seg en del lånord fra de språksamfunnene som romene har vandret gjennom på sin vei til Europa. Vi kan se eksempler på både persiske, armenske, greske, iranske og kurdiske lånord, men få arabiske og tyrkiske lånord. Den geografiske spredningen i Europa har ført til at språket har utviklet ulike dialekter. Hvorvidt en skal betrakte denne splittelsen av romani som varieteter av et språk eller som ulike språk, er noe som ved enkelte tilfeller diskuteres. Det blir hevdet (Fraurud og Hyltenstam 1999:261) at tradisjonen blant romer selv og innen romanispråkvitenskapen med få unntak er å snakke om varieteter av språket romani. Kenrick (1979) (sitert i Fraurud og Hyltenstam 1999:251) hevder at kodeveksling mellom romani og et annet språk, ofte majoritetsspråket i samfunnet, trolig har spilt en rolle i utviklingen av visse romske varieteter.

Dialektinndeling

Europeisk romani finnes i 60 ulike varieteter, som igjen kan deles inn i 20 dialektgrupper der de fleste tilhører fire hovedgreiner, valakisk, balkansk, sentral og nordlig. Det finnes ulike måter å klassifisere dialektgruppene og dialektene på. En kan legge historiske, geografiske, etniske (klan/slekt) eller lingvistiske (leksikalske og/eller grammatiske) kriterier til grunn for klassifisering, eller kanskje i større grad en kombinasjon av disse kriteriene. Hvilke kriterier som legges til grunn for klassifiseringen, angis sjelden.

Valakisk romani hører tradisjonelt til i området rundt Romania (Valakia, Walachia), men på 1800-tallet spredte talerne av valakisk romani seg til hele Europa og videre til Amerika. Til valakisk romani hører varianten romanes, som er språket til de norske romene. Internasjonalt brukes betegnelsen romani for språket til romfolket, mens en i Norge betegner språket til romanifolket som norsk romani og språket til romene for romanes. Innen valakisk romani er blant andre kelderash, lovari og tjurari ulike dialekter. Enkelte av disse dialektnavnene reflekterer den nisjen eller det levebrødet som har vært vanlig innen gruppen, kelderash betyr ”kobbersmed” og lovara ”hesthandler”. Tradisjonelt har det vært slik at romer som tilhører kelderash,

holder sammen med andre kelderashromer, det samme for lovari og tjurari. Hva som er årsaken til dette, finnes det ingen konkret forklaring på, men det er sannsynlig å tro at det har å gjøre med en større grad av tilhørighet til andre romer som har samme levevei, og som benytter samme språkvarietet. Alle de valakiske dialektene viser en betydelig innflytelse fra rumensk (Theil 2009).

Balkanromani, som tradisjonelt hører til landene på Balkan, er den andre hovedgrenen innen europeisk romani. Mange brukere av balkanromani vandret til Vest-Europa på slutten av 1900-tallet. Sentralromani hører hjemme i Ungarn, Slovakia, Tsjekkia og deler av Polen og Østerrike. Nordlig romani har opphavelig den største utbredelsen. Denne varieteteten finnes i Russland, Baltikum, alle nordiske land, Storbritannia, Irland, Tyskland, Frankrike, Sveits, Italia, Spania og Portugal. De ulike varietetene innen europeisk romani har lånord fra de språkene de har vært i kontakt med. Norsk romani, en undergrein av nordlig romani, har for eksempel en rekke lånord fra slavisk og tysk.

Enkelte undergrener av språkgrenen nordlig romani, som norsk romani (språket til norske romanifolk), svensk romani, engelsk romani, skotsk romani, sinti (mellomeuropeisk romani), katalansk romani, kastiljansk romani og portugisisk romani, har blitt utsatt for sterke strukturelle og funksjonelle endringer. Slike språk kalles *pararomani* med en fellesbetegnelse. De strukturelle endringene i pararomani innebærer at de har lånt grammatisk struktur fra flertallsspråket i samfunnet, både når det kommer til ordbøying og setningsoppbygning. Norsk romani har fått helt norsk ordbøying som er en fast del av språket (Theil, 2009:74). Dersom vi tar utgangspunkt i substantivet ”hest”-græi, så bøyes det: græien-græiar-græiane. Her ser vi klare likheter til norsk bøying med endingene – ar og – ane i flertall, som var vanlig bøyingsform i eldre østnorske målføre. Til sammenlikning har valakisk romani, finsk romani og walisisk romani holdt fast ved en ordbøying med røtter i indoarisk. Romanes bøyer substantiv i kasus, entall og flertall.

Norsk romani skrives etter vanlige norske rettskrivningsprinsipp. Samme språkutvikling kan vi se hos engelske ”gypsies”. Språket deres, anglo-romani, har vokabular fra romanes, men engelske bøyingsformer og engelsk setningsoppbygging. Lingvistene er uenige om når og hvordan anglo-romani oppstod. Enkelte hevder at denne språkformen oppstod raskt etter innvandringen tidlig på 1500-tallet i møtet mellom innvandrerne og lokale omstreifere, andre mener at språket har utviklet seg slik på grunn av flere års kontakt med engelskspråklige.

Språkforskere er uenige om de strukturelle endringene innen nordlig romani er så gjennomgående at språkene kan kalles blandingsspråk eller kreolisert romani. Kari Fraurud og Kenneth Hyltenstam (1999) har valgt å bruke betegnelsen sammenflettet romani med bakgrunn i at varietetene har en intim sammenlenking av to språk. Enkelte ser på flere av språkene innen nordlig romani som konstruerte språk. Det amerikanske verket *Ethnologue. Languages of the world* klassifiserer norsk romani, svensk romani, engelsk romani og skotsk romani som *mixed languages* eller blandingsspråk, i motsetning til valakisk romani, finsk romani og walisisk romani som regnes som indoariske språk. For å kunne regnes som et blandet språk må en hoveddel av ordforrådet komme fra et annet språk enn den grammatiske- og eller fonologiske strukturen. Dersom vi tar utgangspunkt i norsk romani, ser vi at ordforrådet har indoarisk opphav, mens grammatikken er lik majoritetsspråket. Med utgangspunkt i dette kan det hevdes at romanifolkets språk, norsk romani, er et blandingsspråk. Dette spørsmålet kan nok problematiseres i lys av generelle funn i kontaktlingvistisk forskning, men det er ikke mitt faglige fokus for denne artikkelen.

De funksjonelle endringene vi kan se i norsk romani, er at språket har gått fra å være førstespråk for brukerne til å bli andrespråk. Førstespråket eller morsmålet til de norske reisende er norsk og andrespråket norsk romani. Til sammenlikning ser vi at førstespråket til norske romer er romanes og norsk andrespråket. Årsakene til at utviklingen har gått i retning av at romanifolket bruker språket til majoriteten i samfunnet som sitt førstespråk, mens romene har valgt å bruke norsk som andrespråk, kan være flere. Theil (2009:72) peker på at de reisende først og fremst bruker sitt folks språk som et hemmelig språk. Theil hevder at over hele verden finnes det mennesker som i enkelte tilfeller har behov for å kommunisere sammen på et språk som storsamfunnet ikke forstår. Dette gjelder spesielt utstøtte og underprivilegerte folk som for eksempel omreisende handelsfolk og håndverkere, omstreifere, sirkus- og tivolidfolk og kriminelle. Derfor har det vokst fram hemmelige språk som pleier å være andrespråket til brukerne, førstespråket er det samme som majoritetsbefolkningens. Theil (loc.cit) viser til trebindsverket *Secret languages of Norway* (1944–50) der Rangvald Iversen skildrer de mest kjente norske hemmelige språk, norsk romani, rodi og månsing. Rodi, som i dag er utdødd, var trolig språket til fantene på Sørlandet og Vestlandet, og månsing ble brukt i sirkus- og tivolimiljø. Et særtrekk ved hemmelige språk er ordkamuflering der lånord fra storsamfunnet blir kamouflert på en måte som gjør at utenforstående ikke

kjenner igjen ordene. Iversen viser at over 27 % av ordene i ordtilfanget i rodi er kamuflerte ord, og at ca. 10 % av ordene i norsk romani er av denne typen. Ord som *bùdra* for ”bo” og *brìukfaara* for ”bruke” er eksempel på kamuflerte ord i norsk romani (sitert fra Theil, 2009:72).

Rettigheter for minoritetsspråk

Språket til romfolket er i en utsatt stilling fordi folket ikke har noen fast geografisk tilknytning, men bruken er spredt over flere statsterritorier. ”En nasjon uten eget land” er en beskrivelse romfolk ofte velger om seg selv. Felles opprinnelse fra India, felles historie preget av diskriminering, felles språk, felles flagg, felles nasjonalsang, egen nasjonaldag (8.april), og status som nasjonal minoritet i flere land er med på å knytte romene sammen som folk. Enkelte romer ser på India som sitt hjemland, mens andre mener at de etter over 700 år i Europa må anerkjennes som et europeisk folk. Noen romer er bitre over at de ikke har sitt eget land, at de ikke har sitt eget Israel som jødene.

Romfolkets allment lave sosiale status i de nordiske storsamfunnene setter også språket i en utsatt stilling. Stort sett alle romer er to-eller flerspråklige, og majoritetssamfunnenes myndigheter har sjelden prioritert morsmåls-situasjonen deres (Wiggen 1996:152). Flere steder ser man at minoritetsspråk også har en tendens til å bli mindre prioritert enn majoritetsspråket selv om folket har status som nasjonal minoritet. Det viser seg også at 2.generasjon av romer behersker romanes dårligere enn 1. generasjon av romer, noe som vitner om en utvikling i retning av at majoritetsspråket tar over for minoritetsspråket for nye generasjoner. Dette stemmer med funn Tove Bull (1991) fant i sin studie av språkutviklingen i den nordnorske fjordsamebygden Furuflaten. Hun hevder at ”som levande bruksspråk er samisk i ferd med å dø ut der i bygda, slik som i mange andre kyst- og fjordbygder i Nord-Noreg”(1991:24). Bull beskriver språksituasjonen på Furuflaten som ”ei gradvis avvikling av samisk som bruksspråk”. De eldste språkbrukerne (60–65 år) i bygda er ekte tospråklige. De mestrer både norsk og samisk. Mellomgenerasjonen (35 år og oppover) snakker kun norsk, men flere har passiv kompetanse i samisk. De yngste i bygda, barn og ungdom, kan bare norsk. ”Furuflaten kan sjåast på som eit representativt døme på nordnorske sjø- eller fjordsamebygder der bruk av samisk er på veg ut”, konkluderer Bull (loc.cit.).

6. juni 1996 ble en verdensomspennende erklæring om språklige rettigheter vedtatt på en stor konferanse i Barcelona (Wiggen 1997:80). Den

internasjonale PEN-klubben var initiativtaker under et møte i Palma, Mallorca 12.–15. desember 1993 til en verdenskonferanse om språklige rettigheter. I september 1994 fikk PEN-klubben sammen med CIEMEN (Centre Internacional Escarrè per a les Minories Ètniques i les Nacions) en organisasjon for etniske minoriteter og små nasjoner, i oppdrag å organisere og arbeide fram en verdenserklæring. UNESCO gav moralsk og teknisk støtte. Ulike EU-organ bidrog med økonomisk og faglig hjelp. Verdenserklæringa er konkretisert i 52 artikler som tar for seg ulike rettigheter knytta til offentlig administrasjon og organ, utdanning, navn, kommunikasjonsmiddel og ny teknologi, kultur og samfunnsøkonomi. Den er ment som en universiell erklæring som skal gjelde likt for alle språk uavhengig av om det er offisielle eller uoffisielle språk, nasjonale, regionale eller lokale språk, minoritetsspråk eller majoritetsspråk, moderne eller arkaiske språk. Erklæringa har et eget punkt om nomadiske folk som romer faller inn under. Erklæringa regner: ”... også nomadiske folk innafor dei historiske migrasjonsområda deira og folk som er historisk etablerte på geografisk spreidde plassar, som språksamfunn i egne territorium”.

Erklæringa bygger på andre tidligere pakter, traktater, konvensjoner, erklæringer, resolusjoner og tilrådninger, blant andre menneskerettserklæringa fra 1948, som legger vekt på grunnleggende menneskerettigheter med blant annet frihet i forhold til eget språk. I etterkant av verdenskonferansen var det et ønske om at UNESCO skulle videreføre erklæringa til å bli en forpliktende konvensjon som stater kunne skrive under på. Verdenserklæringa legger ansvaret på de offentlige styresmaktene i hvert land når det kommer til å få satt språkrettighetene ut i livet. Verdenserklæringa skal fungere som vern til å fremme språklige rettigheter til enkeltmennesket og for utsatte språksamfunn verden over. St. meld. 35 *Mål og mening* (2007–2008) stadfester at alle har rett til språk og til å utvikle og bruke eget morsmål. Dette er mål det skal tas hensyn til når det gjelder utforming og gjennomføring av all offentlig politikk.

Romani og romanes i skriftkultur og musikk

Romanes har lenge vært brukt bare muntlig, og det finnes en rik muntlig tradisjon av fortellinger og eventyr, men lite av dette er skrevet ned. Arbeidet med å utvikle et felles standardisert skriftspråk har blitt satt i gang, men prosjektet har vært omstridt. Lars Gjerde (1994) har i samarbeid med språkforsker Knut Kristiansen gitt ut en samling fortellinger på romanes

med engelsk oversettelse. Boka ”*The Orange of Love*” and *Other Stories* er så langt det eneste kjente verket som er utgitt i Norge på romanes. Solomia Karoli gav i 2009 ut boken *Sigøynerkongens datter* der hun forteller sin livshistorie. Peder Skogaas og Kåre Lilleholt gjenforteller historiene til Milos Karoli og Frans Josef i boken *En for hverandre* (1978). Mateo Maximoff (1917–99) har oversatt bibelen til romani. Katerina Taikon har i Sverige gitt ut en rekke barnebøker på romani.

Skoleundervisning for barn med romani eller romanes som førstespråk er mangelfull, men kravet om romaniundervisning på grunnskolen begynner å bli mer vanlig i flere land. Universitetene i blant annet Paris, Praha, Bucuresti og Manchester gir undervisning i romani.

Romfolket har hatt innflytelse på utviklingen av ulike musikk- og danse-tradisjoner. Django Reinhardt, kjent som jazzgitarist, hadde rombakgrunn. Artisten Raya Bielenberg har gjort seg bemerket i Norge. Hun har siden 1999 arrangert den årlige internasjonale romfestivalen Iagori i Oslo.

Noter

1. Artikkelen bygger på en del av masteravhandlingen ”*Ja, det er våres gavespråk*”. *En undersøkelse av kodeveksling i samtaler mellom voksne romer i norskopplæring og holdninger til slik veksling*. Levert ved Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, Universitetet i Oslo, 2012.
2. Fyrsteslekt med sete i Kabul. Hersket over området fra Khurasan (Iran) via Afghanistan over til Nord-India i perioden 977–1186. Erobrer Lahore og styrte deler av India i over 150 år. Ghnasavidene spilte en stor rolle i islamiseringen i området, spesielt i India.
3. Årstallene angir omtrentlig tidspunkt for migrasjonens begynnelse. For eksakte årstall, se Liègeois & Gheorghe (1995), (sitert i Fraurud og Hyltenstam 1999:272).

Litteratur

Aftenposten 14.09.10. Frankrikes behandling av romfolket ”en skam”.

URL:<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article3811415.ece>
(lesedato 01.10.10).

Aftenposten 07.10.07. Taternes språk har indiske røtter.

Aftenposten 30.05.08. *Romferden*.

URL:[http://www.aftenposten.no/amagasinet/article2448278.ece?](http://www.aftenposten.no/amagasinet/article2448278.ece?service=print)
service= print (lesedato 23.04.09).

Amnesty Internasjonal 25.10.07: Document-Europe: Discrimination against roma.

URL:<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/012/2007/en/5277fd2a-d35c-11dd-a329-2f46302a8cc6/eur010122007en.html>
(lesedato 15.02.10).

Arbeids- og inkluderingsdepartementet. 2009. *Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo*. Oslo: AID.

Bokmålsordboka 2012.

URL: <http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=rom&ordbok=bokmaal> (lesedato 03.03.12).

Bull, Tove 1991. "Språklig identitet i ei nordnorsk fjordsamebygd". I: Reitzel, C. A. *Dansk folkemal*. S 23–35.

Ethnologue, languages of the world

URL: http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=NO
(lesedato 04.09.10)

URL: http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=SE
(lesedato 04.09.10)

Den europeiske pakta om region- og minoritetsspråk 27.06.2000. *Brev. Kulturdepartementet*.

URL:http://www.regjeringen.no/nb/deb/kud/dok/andre/brev/utvalgte_brev/2000/den-europeiske-pakta-om-region—og-minor.html?id=90668
(lesedato 07.02.10).

FNs konvensjon om sivilie og politiske rettigheter 1966. *Internasjonal konvensjon om sivile og politiske rettigheter*:

URL:<http://www.fn.no/FN-informasjon/Konvensjoner-og-erklæringer/Menneskerettigheter/FNs-konvensjon-om-sivile-og-politiske-rettigheter> (lesedato 07.02.10).

Fenger-Grøndahl, Carsten og Malene 2006: *Sigøynere. 1000 år på kanten av Europa*. Århus: Aarhus univeristetsforlag.

Fraurud Kari og Hyltenstam Kenneth 1999: Språkkontakt og språkbevarande romani i Sverige. I Hyltenstam Kenneth (red.): *Sveriges sju inhemska språk: ett minoritetsperspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 241–298. Gjerde, Lars. 1994. "The orange of love" and other stories: the Rom-Gypsy language in Norway, i samarbeid med Knut Kristiansen. Oslo: Universitetet i Oslo.

Gjerde, Lars 1996. *Rom i Norge og deres barns skolegang*. En undersøkelse utført med støtte av EU-kommisjonen innenfor rammene av Sokrates-Comenius II.

- Horgby, Bjørn 1998. "Hotfulla främlingar! Norrköpingsarbetarnas reaktioner på invandringen 1890–1960". I: Nilsson Lars & Sven Lilja (red.): *Invandrarna & lokalsamhället*. Historiska aspekter på integrationen av invandrare i nordiska lokalsamhällen. Stockholms universitet. S.153–166.
- Iversen, Ragnvald 1944–50. *Secret languages in Norway*. Oslo: i kommisjon hos Dybwad.
- Karoli, Solomia 2009. *Sigøynerkongens datter: historien om mitt liv*. Oslo: Aschehoug.
- Lidèn, Hilde 2005. *Barn og unge fra nasjonale minoriteter. En nordisk kunnskapsoversikt*. Institutt for samfunnsforskning.
- Nes, Benedikte 2009. *Biblioteket og de nasjonale minoritetene rom og romanifolket*. Masteroppgave. HIO, Avd JBI.
- NRK nyheter 20.10.10. Skal bedre situasjonen for romfolk.
URL: <http://www.nrk.no/nyheter/verden/1.7345043> (lesedato 27.10.10).
- NRK nett tv 17.01.12. *Søndagsmagasinet*.
URL:<http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/293403/> (lesedato 17.01.12).
- Ruud, Cecilie Cathrin 2012. "Ja, det er våres gavespråk". En undersøkelse av kodeveksling i samtaler mellom voksne romer i norskopplæring og holdninger til slik vekslng. Masteroppgave. UIO, institutt for lærerutdanning og skoleutvikling.
- SEIF. Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (2009). *En plass i samfunnet – også for meg?* Rapport mars 09-mars 10.
URL: <http://www.seif.no/En/rapport09-10/> (lesedato 10.09.10).
- Skogaas, P. & Lilleholt, K. 1978. *En for hverandre: sigøynerne Milos Karoli og Frans Josef forteller*. Oslo: Gyldendal.
- Skoleverket 1999. Romer och den svenska skolan.
URL: www.skoleverket.se/publikationer (lesedato 17.09.10).
- Store norske leksikon 2010
URL: http://www.snl.no/rom/etnisk_gruppe (lesedato 07.02.10).
URL: <http://www.snl.no/romanifolk> (lesedato 07.02.10).
URL: <http://www.snl.no/h%C3%B8yspr%C3%A5k> (lesedato 28.10.10).
- Stortingsmelding nr 15 2000-2001. *Nasjonale minoriteter i Noreg. Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinner*. Kommunal- og regionaldepartementet.
- Stortingsmelding nr. 35 2007–2008. *Mål og meining. Ny språk politikk-overordna mål og verkemiddel*. Kulturdepartementet.
- Stortingsmelding nr 37 1972–1973. *Om tiltak for de norske sigøynerne*.

- Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Svendsen, Bente Ailin 2009. "Flerspråklighet i teori og praksis". I: Hvi-
tendahl, Rita (red.) *Flerspråklighet i skolen*. 2009. Oslo: Universitets-
forlaget. S. 31–59.
- Taikon, Katarina 1967. *Zigenare är vi*. Stockholm: Tiden.
- Theil, Rolf 2009. Norsk romani. *Norsk årbok* 2, 64–77.
- Tv2-nyhetene. 29.09.10. Eu gir Frankrike et ultimatum etter romfolkutsend-
else.
URL: [http://www.tv2nyhetene.no/utenriks/eu-gir-frankrike-et-ultimatum-
etter-romfolkutsendelse-3302519.html](http://www.tv2nyhetene.no/utenriks/eu-gir-frankrike-et-ultimatum-etter-romfolkutsendelse-3302519.html) (lesedato 01.10.10).
- Wiggen, Geirr 1996. Majoritetsspråk og minoritetsspråk i et nordisk per-
spektiv. *Språk i 1996*. Årsskrift for Nordisk språksekretariat og
språknemdene i Norden, 137–174.
- Wiggen, Geirr 1997. Ei verdenserklæring om språklege rettar. *Syn og Segn*
1, 80–93.